

Yeni Dünya Düzeni: KÜRESELLEŞME

Prof. Dr. Özer ERTUNA
Boğaziçi Üniversitesi, İİBF

Özet

1980'lerden bu yana *yeni dünya düzeni* adı altında farklı bir kapitalist piyasa ekonomisi inşa edilmektedir. Bu yeni dünya düzeninin kurum ve kuralları oluşturulmakta ve düzen *küreselleşme* logosu altında benimsenmektedir. Küreselleşme olarak tanımlanan bu yeni düzenin uygulanması sonuçlarını çok çabuk vermiş, dünya üzerinde, hem ülkeler arası, hem de ülkeler içi gelir dağılımı bozulma eğilimine girmiş, az sayıda zengin zenginleşirken, daha büyük kitleler yoksullaşmıştır. Küreselleşmeye karşı olan akımlar esasında dünya üzerinde işbirliği ve dayanışmaya dayalı bir küreselleşmeye değil, bugünkü şekliyle, küçük bir zengin çevrenin çıkarlarını korumaya ve arttırmaya yönelik küreselleşmeye karşıdır. Küreselleşmeye karşı olanlar zengine hizmet ettiği kadar fakire de hizmet eden daha adil bir küreselleşme alternatifinin arayışı içindedir.

Anahtar Sözcükler: Ekonomik sistemler, küreselleşme, uluslararası örgütler.

Abstract (The New World Order: Globalization)

A new capitalist market economy, under the name of *new world order* is under construction since 1980's. As the institutions and rules of the new world order are developed, the system is promoted under the *globalization* logo. The new Globalization system has already produced its result increasing the income disparities among the nations and within the countries, increasing the wealth of the few rich and making great number of masses poorer. Actually, those who are against the globalization are not opposing global cooperation and ventures; they are against globalization that serves the interests of a small number of rich. Those who oppose globalization are in search of alternatives, more equitable globalization models that serve the interests of poor as well as the rich.

Key Words: Economic systems, globalization, international organizations.

I. Giriş

1980'lerden bu yana *yeni dünya düzeni* adı altında farklı bir kapitalist piyasa ekonomisi inşa edilmektedir. Bu yeni dünya düzeninin kurum ve kuralları oluşturulmakta ve düzen *küreselleşme* logosu altında benimsenmektedir. Kullanılan logo ve pro-paganda çok başarılı olmuş, küreselleşme tek seçenek olarak ortaya konmuştur. Biz bu makalede geniş bir perspektif altında

küreselleşmeyi anlamak ve sınamak istiyoruz.

Bugün dünya çok hızlı bir teknolojik devrim yaşamaktadır. Bu devrim altında insanların tüketim konusundaki algılamaları ve davranışları hızla değişmiş, insanlar birer tüketim makineleri haline dönüşmüştür.¹ Gelişmiş ülkelerde kişi başına

¹ Bugün dünyanın temel sorunlarının başında "maddi açlık (material hunger)" diye adlandırılan bu

milli gelir 30 bin dolar seviyelerine yükselmiştir. Oysa, dünyanın kısıtlı doğal kaynakları bu tüketim düzeylerini karşılamaya ve yaygınlaştırmaya yeterli değildir. İşte, bugün kurulmakta olan yeni dünya düzeni, zengin ülkelerin gelir farklılıklarını sürdürmelerini amaçlamaktadır. Bu ise kolay başarılabilecek bir iş değildir. Bütünleşen dünyada, iletişim imkanlarının artması, sermayenin ülkeler arası akışkanlığı, işgücüne sağlanabilecek dolaşım hakkı ülkeler arası farklılaşmaları azaltabilir. Zengin ülkeler, gelir farklılıklarını koruyabilmek için yeni bir tür işbirliği ve yeni bir tür ekonomik düzen kurmak zorundadır. İşte kurulmakta olan bu düzen *küreselleşme* düzenidir.²

Küreselleşme, bir ABD politikası olarak ortaya çıkmış, ancak, kurulacak düzen Avrupa ve Japonya'nın da çıkarlarına olduğu için bir kalkınmış ülkeler projesi haline dönüşmüştür. Genel kapsamlı olarak ele alındığında proje bir ekonomik liberalleşme ve politik demokratikleşme projesidir. Fakat, sistemin zengin ülkelerin çıkarlarına hizmet etmesi için, söz edilen liberalleşme ve demokratikleşme özel olarak tanımlanan bir liberalleşme ve demokratikleşmedir. Biz bu makalede küreselleşmenin ekonomik boyutunu ele alacağımızdan, küreselleşmenin demokratikleşme konusuna değinmeyeceğiz.

Bilindiği gibi, liberal ekonomiler, ekonomiyi, piyasalarda serbestçe oluşan fiyatların yönlendirildiği ekonomilerdir. Yani, liberal ekonomilerde mal ve hizmet piyasalarında oluşan mal ve hizmet fiyatları, sermaye piyasalarında oluşan faizler ve riskin bedeli, kambiyo piyasalarında oluşan kurlar ve işçi piyasalarında oluşan ücretler yönlendirir. Ekonomi bilimi, pek çok alanda liberalleşmenin yararını kanıtlamıştır.³ Ancak, liberal ekonomi, tüm piyasalarda liberal olma kıstaslarının karşılanmasını

gerektirir. Yani, liberal ekonomi şartlarının gerçekleşmesi için;

- Mal ve hizmetlerin serbest dolaşımı,
- Sermayenin serbest dolaşımı,
- Paranın serbest dolaşımı ve
- Emeğin serbest dolaşımı gerekmektedir.

Oysa yeni dünya düzeninde, mal ve hizmetlerin, sermaye ve paranın serbest dolaşımının gerçekleştirilmesi savunulmakta, fakat, işçinin serbest dolaşımına çok önemli kısıtlamalar getirilmektedir. İşte yeni dünya düzenini liberal ekonomiden ayıran özellik de budur. İşçilerin serbest dolaşımının engellenmesi, liberalleşmenin yarattığı büyüyen pastadan zengin ülkelerin daha büyük pay almalarına imkan hazırlamakta, yani, yeni sömürü imkanları yaratmaktadır. Ayrıca, yeni dünya düzeninde mal ve hizmet piyasaları da liberal piyasalar değildir. Yeni dünya düzeni, marka, tasarım, patent ve telif haklarını tam bir koruma altına almakta ve mal ve hizmet piyasalarında rekabeti engellemekte, teknelci unsurları güçlendirmektedir.

II. Küreselleşme Tasarımı ve Örgütlenmesi

Küreselleşmenin bir proje olarak ortaya çıkması ve yaygınlaşmasında Washington Uzlaşmasının, GATT anlaşması ve Dünya Ticaret Örgütü'nün kurulmasının rolleri çok önemlidir.

A. Washington Uzlaşması

Yukarıda da söz edildiği gibi, küreselleşme bir ABD projesi olarak, 1980'lerde, IMF, Dünya Bankası ve ABD Hazinesi arasında *Washington Uzlaşması* (Washington Consensus) adlı çok önemli bir görüş birliğine varılmasıyla ortaya çıkmıştır.⁴ Kurumsal bir destek olmadan

tüketim tutumunun yattığı ileri sürülmektedir. Bkz. M. Mitchell Waldrop, Karmaşıklık, Türk Henkel Dergisi Yayınları, Aralık 2003, İstanbul. S. 402.

² Kapitalizm ve kurulmaya çalışılan yeni dünya düzeni için Bkz. Özer Ertuna, Kapitalizmin Son Direnişi, Alfa yayınları, 2005, İstanbul.

³ Örneğin dış ticaret teorisi, mukayeseli avantajlar kanunu çerçevesinde dış ticaretin pareto optimal olduğunu kanıtlamaktadır.

⁴ Bu fikir birliği önceleri Latin Amerikan ülkelerinde gerekli reform paketi olarak ortaya çıkmış, sonraları bu paket kalkınmakta olan tüm ülkelere uygulanmaya başlanmış, yaklaşık on yıl sonra, John Williamson'un çeşitli makalelerinde "Washington Consensus" olarak adlandırılmış ve bu ad yaygın bir şekilde benimsenmiştir. Bu "reform paketi" (reçete), mali disiplin, kamu harcamalarında önceliklerin saptanması, vergi reformu, serbest faiz rejimi, rekabetin gerektirdiği kurlar, ticaretin serbestleşmesi, doğrudan yabancı yatırımların serbestleştirilmesi,

kalkınamayan ülkelere kalkınma hamlelerinde destek vermek için kurulmuş olan Dünya Bankası ve ülkelerin ödemeler dengelerinde çıkan sorunlara çözüm yaratarak uluslararası finans düzeninin iyi çalışmasını sağlamak için kurulmuş olan IMF, özelleştirme ve liberalleşme reçetesini tek reçete olarak tüm kalkınmakta olan ülkelere benimsetmeye, daha doğrusu dayatmaya başlamıştır. Washington Uzlaşması sonucunda, serbest piyasa söylevi *mantra* haline dönüşmüştür.⁵ Bu serbest piyasanın kısmi bir serbest piyasa olduğu gizlenmiştir.⁶ IMF ve Dünya Bankası, gelişmekte olan ülkelere dış ticaretin serbestleşmesi, sermaye piyasalarının liberalleşmesi, özelleştirme, serbest piyasa ilkelerinin yaygınlaştırılması yönünde reçeteler verdi. Kısa zamanda bu ülkeler muazzam dış ticaret açıklarıyla karşı karşıya geldiler. IMF dayatmalı politikaların uygulanmasıyla, Asya ve Latin Amerika'daki *gelişen piyasa ekonomileri* borç ve spekülasyon sermaye istilasına uğradı. Dış ticaret açıklarının artması ve bu açıkların borç ve spekülasyon sermaye akımlarıyla finansmanı 1994 yılında Meksika'da, 1997 ve 1998 yıllarında Asya, Rusya ve Brezilya'da görülen krizleri doğurdu.⁷

Dünya Bankası eski danışmanlarından, Nobel ekonomi ödüllü Joseph Stiglitz, kalkınmakta olan ekonomilerde IMF'nin tutumunu şöyle açıklıyor: *Krizler patlak verdiği zaman, IMF 'standart' olmakla beraber modası geçmiş, yersiz çözümler içeren reçeteler veriyor; bu politikaları*

özelleştirme, kontrollerin kaldırılması ve mülkiyet hakları uygulamalarını kapsamaktadır. Bkz. [www.worldbank.org/research/journals/wbro/obsaug00/pdf/\(6\)Williamson.pdf](http://www.worldbank.org/research/journals/wbro/obsaug00/pdf/(6)Williamson.pdf) and en.wikipedia.org/wiki/Washington_consensus

⁵ Mantra, Hinduizmde dua ya da meditasyon sırasında tekrarlanan kutsal sözdür. Mantra yakıştırması Stiglitz'e aittir. Joseph E. Stiglitz, *Küreselleşme, Büyük Hayal Kırıklığı*, (Çev: Arzu Taşcıoğlu ve Deniz Vural), Plan B İletişim, 2002, s.37.

⁶ Liberal ekonomi düzeninde emek piyasalarının da serbest olması gerekir. Ayrıca, marka, patent hakkı ve telif hakkı gibi kısıtlamaların bulunduğu ortamlarda mal piyasaları da liberal piyasa şartlarını karşılamamaktadır.

⁷ A report of the International Forum on Globalization, *Alternatives to Economic Globalization, A Better World is Possible*, Berret-Koehler Publishes, Inc., San Fransisco, 2002, s.39.

*uygulanması beklenen ülkelerdeki insanların bunlardan nasıl etkileneceğini göz önüne almıyordu. Politikaların yoksulluk üzerindeki etkisiyle ilgili tahmin yapıldığını pek görmedim. Alternatif politikaların sonuçlarıyla ilgili derin tartışmalar ve analizler yapıldığına pek tanık olmadım. Tek bir reçete vardı. Reçeteleri ideolojiler yönlendiriyordu ve ülkelerin IMF'nin talimatlarına hiç tartışmadan uymaları bekleniyordu.*⁸ Bütün yaşanan krizlerden sonra IMF tekrar ülkeye yabancı borç verenleri korumak için gelir ve özel kesim borçlarını devletlerin üstlenmesini sağlar ve ülkeye yeni borçlar verir. Bu yeni verilen borçlar, ülkelere yeni politikaların dayatılmasına zemin hazırlar. *1980 sonrasında, IMF Guyana ve Ghana'ya kadar, yaklaşık 90 ülkeye bu tür yapısal uyum programı önermiş ve uygulamıştır.*⁹

1990 Sonrası, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılışı sosyalist ekonomi düzeninin çöküşü olarak algılandı. Çöküş kapitalist liberal piyasa ekonomisinin zaferi olarak ilan edildi. Bu durum Dünya Bankası ve IMF için çok büyük bir imkan yarattı. Dünya Bankası ve IMF, komünizmden kapitalizme geçmelerinde bu ülkelerin yardımı koştı. Kullanılan aynı reçetelerdi: Dış ticaretin serbestleşmesi, sermaye piyasalarının liberalleşmesi, özelleştirme, serbest piyasa ilkelerinin yaygınlaştırılması. Bu ülkelerde *reformlar* çok hızlı uygulandı. 1990-1998 arasında Rusya ekonomisi yüzde 40 gelir kaybına uğradı.

1998'de ... Asya ekonomilerindeki dramatik çöküş, neredeyse dünya çapında bir paniğe yol açtı: Rusya mali uçurumun kenarında dengede durmaya çalışıyor, Brezilya çetin ekonomik krizlerle boğuşuyordu. Amerikan borsası bile keskin bir inişe geçmişti. Japonlar, Endonezyalılar ve Malezyalılar başta olmak üzere Asyalılar, Batıyı; özellikle de Amerika kapitalistlerini suçluyorlardı. Batılı'lar, bu ülkelerin ekonomilerini şişirmiş, kısa sürede

⁸ Joseph E. Stiglitz, age., s.13-14.

⁹ Age., s. 40

*büyük kâr etmiş ve artlarında kırık dökük bir toplum bırakarak çıkıp gitmişlerdi.*¹⁰

*Sonuç, birçok insan için yoksulluk, birçok ülke için de toplumsal ve politik kaos oldu. IMF, bulaştığı bütün alanlarda (kal-kınma, kriz yönetimi) ve komünizmden ka-pitalizme geçiş yapan ülkelerde hata yaptı... Sınırlı bir büyüme yaşayan ülkelerde bile zenginlerin (%10'luk en üst tabaka) sağladığı faydalar artarken, yoksulluğun hâlâ yüksek seviyelerde kaldığı, hatta bazı durumlarda en alt tabakanın gelirinin azaldığı görüldü.*¹¹

Burada Dünya Bankası ve IMF'nin kalkınmakta olan ülkelere dayattığı özelleştirme stratejisinden de biraz söz etmek yerinde olacaktır. Dünya Bankasının özelleştirme stratejisi, oluşturulmaya çalışılan yeni dünya düzeninin gerektirdiği bir stratejidir. Kalkınmakta olan ülkelerde KİT'ler stratejik üretim alanlarında hizmet görürler. Bu alanlar, hemen hemen her kalkınmakta olan ülkede ekonominin alt yapısını oluşturan ulaşım, telekomünikasyon ve enerji sektöründeki yatırımlardır. Ülkelerin konum ve kaynaklarına göre de KİT'ler farklı ülkelerde farklı alanlarda faaliyet gösterir. Kalkınmakta olan ülkelerde bu stratejik altyapı sektörleri büyük miktarlarda yatırım gerektirdiğinden, bu ülkelerde özel sektör bu tür stratejik yatırımlara yönelemez. İşte özelleştirmenin hedefi bu yatırımlardır. Kapitalist ekonomi düzeninde, ekonomik kuruluşlar sermaye sahiplerinin hedeflerini gerçekleştirmek için faaliyet gösterirler. Mülkiyet bu nedenle çok önemlidir. Kuruluşlar kamu kuruluşları ise, kamusal misyon güdecekler, milli bir kimlik çerçevesinde milli hedeflere yöneleceklerdir. Oysa, özel mülkiyet altında ise, kuruluşlar özel şahıs olan sermayedarlarının (sahiplerinin) hedefleri doğrultusunda faaliyet göstereceklerdir. Bu şartlarda da kuruluşlar özel şahıs olan sahiplerinin dünya görüşleri çerçevesinde milliyetçi tutumlar içinde olabilir veya olmayabilir. Günümüzde çok hızla gelişen kuruluşlar, uluslararası şirketlerdir.

Bunlara küresel şirketler denmektedir. *Kamu Araştırmaları Enstitüsünden Sarah Anderson ve John Cavanagh'in bildirdiğine göre, 1983 ve 1999 yılları arasında, dünyadaki en büyük 200 şirket, dünya ekonomisinden daha fazla büyüyerek, dünyanın brüt gelirinin yüzde 30'u büyüklüğüne ulaşmıştır.*¹² Bu şirketlerin (göründüğü kadarıyla) milliyeti yoktur. Bu şirketler de sermayedarlarının, (sahiplerinin) çıkarlarına hizmet edecektir. Yeni dünya düzeninde (küreselleşmede) bu şirketlerin durumu çok önemlidir. Sık sık ileri sürüldüğü gibi dünya, *sınırların önemini kaybettiği*, mal ve hizmet akımlarını engelleyen hiçbir kısıtlamanın bulunmadığı bir bütün haline gelmektedir. İşte yeni dünya düzeninde ekonomik faaliyetler bu uluslararası (küresel) şirketlerin çıkarlarına hizmet edecek şekilde geliştirilecektir.

Özelleştirme konusuna dönelim. İşte, yeni dünya düzeninde özelleştirme bu uluslararası (küresel) şirketlerin, kalkınmakta olan ülkelerin enerji, telekomünikasyon, ulaşım gibi altyapı sektörlerine hakim olabilmeleri için gereklidir. 1980'den bu yana, özelleştirme propagandası, haklı görülecek iddialarla ortaya atılmış, fakat zaman içinde, özelleştirmenin *fazileti* herkesçe kabul edildikten sonra gerçek amacına yönelmiştir. Bugün özelleştirme yarışı enerji santralleri ve telekomünikasyon sektörleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu büyük çaplı özelleştirmelerde *malı* satın alabilecek olan bu büyük küresel kuruluşlardır. Bu kuruluşlar, ülke içinden seçtikleri yerli ortaklarıyla bu özelleştirme yarışında birbirlerine karşı üstünlük yaratmaya çalışmaktadır.

Kısaca özetleyecek olursak, küreselleşme projesi, kapitalist liberal piyasa ekonomisinin *faziletlerinin* herkese kabul ettirilmesini gerektirmiş, bu konuda Dünya Bankası, IMF ve Amerikan Hazinesi çok önemli görevler üstlenmişler ve başarılı olmuşlardır. Bugün Washington Uzlaşmasının ilkeleri tartışılmaz ilkeler, bir inanç sistemi haline dönüşmüştür. Serbest tica-

¹⁰ Walter LaFeber, Michael Jordan ve Yeni Küresel Kapitalizm, Türkçesi, Aysel Morin, Cep Kitapları: 156/21. Yüzyıl Dizisi, 2001. s. 15.

¹¹ Joseph E. Stiglitz, age., s.39-40.

¹² Alternatives to Economic Globalization. age. s. 31. Burada söz edilen şirketlerin dünya işgücünün sadece binde yedi buçüğünü istihdam ediyor olması da düşündürücüdür.

retin, liberal piyasaların, özelleştirmenin karşısında olmak, hatta tartışılabilir olduğunu söylemek bir cehalet kanıtı olarak görülmektedir.

B. Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) Kurulması

Küreselleşme yolunda atılan en önemli adım GATT'ın (General Agreement on Trade and Tariff) imzalanması ve Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) kurulmasıdır. DTÖ, dünya üzerinde yeni dünya düzeni-nin gerektirdiği ekonomik liberalleşmeyi gerçekleştirmekle görevli kuruluştur. Yeni dünya düzeninde mal ve hizmet akımları üzerindeki tüm engeller kalkmakta, sermayenin serbest dolaşımı konusunda çabalar sürdürülmektedir. Ancak, bu liberalleşme ekonomi bilim dalının tanımladığı cinsten bir liberalleşme değildir. Bu liberalleşmede fikir ürünleri tam bir koruma altına alınarak mal ve hizmet piyasalarında tekelleşme yaratılmakta, ayrıca, çalışanlara (özellikle de işçilere) serbest dolaşım hakkı tanınmayarak ücretlerin bir dengeye doğru gitmesi engellenmektedir. Esasında GATT'ın ortaya koyduğu liberalleşme gelişmiş ülkelerin çıkarlarına hizmet eden bir liberalleşmedir. Şöyle ki:

- Kalkınmış ülkelerin mukayeseli üstünlüklerinin bulunduğu mal ve hizmet piyasalarında tam bir liberalleşmeye gidilmekte, fakat, kalkınmakta olan ülkelerin güçlü olduğu tekstil ürünleri piyasalarında kademeli bir liberalleşmeye gidilmektedir. Yani, liberalleşme sürecinde, ABD tekstil ürünleri ithalinde kotalardan vazgeçmiştir.¹³

- Tarımsal sübvansiyonlar tarım ürünleri piyasalarında rekabet koşullarını olumsuz etkilemektedir. Burada ABD tarım sübvansiyonlarının kalkmasını savunmakta, fakat Avrupa ve Japonya sübvansiyonların devamını istemektedir. Tarım sübvansiyonları da tamamen kaldırılmamıştır.

- Serbest ticaret ilkelerini en çok zedeleyen husus marka, tasarım, patent ve telif

hakları gibi fikir mülkiyet haklarıdır. Bu haklar mal ve hizmet piyasalarında tekeli durumlar yaratmaktadır. Fikir mülkiyet haklarına sahip olan ülkeler genellikle gelişmiş ülkelerdir. Gelişmekte olan ülkeler normal üretimlerini sağlamak için dahi bu hakları kullanmak zorundadır. GATT pazarlıkları sırasında gelişmekte olan ülkeler her ne kadar ayrıcalık talep etmişlerse de, GATT fikir mülkiyet haklarını tam bir koruma altına almıştır.

C. Yeni Dünya Düzeni ve Sermaye Piyasaları

Yukarıda belirttiğimiz gibi, yeni dünya düzeni, mal ve hizmet, para (sermaye) ve emekten, iki tanesinin, yani mal ve hizmet akımlarının ve paranın (sermayenin) ülkeler arası serbest dolaşımında tüm engellerin kaldırılması ve emek faktörünün (işçilerin) dolaşımının engellenmesi ilkeleri üzerine inşa edilmektedir. 1994 Yılında GATT'ın imzalanmasıyla mal ve hizmet akımlarının liberalleşmesi, bu akımlar önündeki tüm engellerin kaldırılması ilkesi, yukarıda açıkladığımız kısıtlamalarla kabul edilmiştir. Ancak, paranın (sermayenin) uluslararası serbest dolaşımı konusunda bir anlaşmaya varılamamıştır. Bu nedenle de sistemin bir dayanağı kısmen eksik kalmıştır.

Ülkeler arası sermaye akımları üç ana türe ayrılabilir. Bunlar:

- Doğrudan yabancı sermaye yatırımları
- Uzun vadeli borçlar ve
- Kısa vadeli sermaye hareketleri olarak tanımlanabilir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları yeni dünya düzeninin hedeflerine ulaşması için gereklidir. Yoğun bir propaganda sonucunda, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkelere benimsetilmesi sağlanmıştır. Oysa doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının bir ülkeye yararlı olması bu yatırımların türüne ve stratejisine bağlıdır. Ülke çıkarlarına da hizmet eden stratejik ortaklık şeklindeki doğrudan yabancı yatırımlar geliştirmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmalarına hizmet edebilir.

¹³ Textil piyasalarında Multi Fiber Agreement (Çok Elyaf Anlaşması) bir süre daha yürürlükte kalacaktır.

Genellikle küresel şirketler¹⁴ sadece kendi çıkarlarına hizmet eden daha doğrusu her ne pahasına olursa olsun kar amacı güden şirketlerdir. Şirketlerin kendi çıkarları peşinde koşması ülke ekonomisine zarar verebilir. Kalkınmakta olan ülkeler sermaye maliyetlerinin yüksek ücretlerin düşük olduğu ülkelerdir. Küresel şirketler kalkınmış ülkelerin ucuz sermayesi ile kalkınmakta olan ülkelerin ucuz işçiliğini birleştirerek, fikir mülkiyet haklarını da kullanarak yerli sanayiye zarar verebilir. Bu konularda, henüz, yeterli derecede inceleme ve araştırma yapılmamaktadır.

Uzun vadeli borçlar da sermaye hareketleridir. Bu borçlara Dünya Bankası'nın pek çok ülkeye verdiği proje kredileri örnektir. Bu tür kalkınma amaçlı proje finansmanı farklı şekillerde de yapılabilir. Bu farklı şekillerin biri de, Dünya Bankası kuruluşlarından biri olan IFC'nin (Uluslararası Finans Şirketi'nin) projelere ortak olmasıdır. Dünya Bankası, IMF ve IFC gibi kuruluşlar bu kredileri verirken kendi şartlarını dayatabilir. Bu nedenle, uzun vadeli borçlar ülke çıkarlarına hizmet edebileceği gibi, başka çıkarılara, uluslararası ekonomik ve politik çıkarılara hizmet edebilir.

Kısa vadeli sermaye hareketleri en çok dikkat isteyen yabancı sermaye türüdür. Uluslararası ortamda, para karşılığı para kazanmaya çalışan çok büyük meblağlarda fonlar (sermaye) vardır. Bu fonlar genellikle büyük emeklilik fonları ve yatırım fonlarıdır. Bu fonlar paralarının önemli bir kısmını riski az, bu nedenle getirisi az yatırım alanlarına yatırır. Fakat, kazançlarını arttırmak için, paralarının küçük bir oranını (bu oran dahi çok büyük meblağlar oluşturur) yeni gelişen mali piyasalara¹⁵ yatırır. Bu piyasalar risklidir. Ama sığ piyasa¹⁶ olduklarından büyük yatırımcılar bu piyasaları diledikleri yönde etkile-

yebilir¹⁷. Bu piyasalarda yatırımcılar genellikle yüzde 30'lara varan kazanç beklerler. Kısa vadeli yabancı sermaye bir ülkeye girerken bahar havası estirir. Ülkeye giren döviz eninde sonunda ithalatı destekler ve dış ticaret açıklarını kapatır. Ülke parası aşırı değer kazanır. Ülke ürettiğinden fazlasını tüketir. Ama, bu sürdürülebilir bir durum değildir. Bir devalüasyon ihtimali karşısında kısa vadeli yabancı sermaye panik halinde ülkeden kaçmaya kalktığına, ülkede kriz yaşanır. Bu nedenle kısa vadeli yabancı sermayeye *sıcak para* denir. 1980 sonrası pek çok kalkınmakta olan ülkede yaşanan mali krizlerin arkasında sıcak para hareketi yatar.

GATT imzalandıktan sonra, paranın da uluslararası dolaşımında engellerin kaldırılması için çabalar hızlandırılmıştır. Dünya Ticaret Örgütü bu çabaları yönlendirmede etkili olmuştur. Sermayenin serbest dolaşımı konusunda yapılan çalışmalar MAI (Yatırımlar Çok Tarafli Anlaşması)¹⁸ adı altında taslak haline getirilmiş, ortaya çıkan büyük tepkiler sonucu askıya alınmıştır.

III. Küreselleşme Uygulama Düzeni

Bugün gerçekleştirildiği şekliye küreselleşme uygulaması şu şekilde özetlenebilir: Marka, tasarım, patent ve telif hakları gibi fikir mülkiyet haklarına sahip olan küresel şirketler hammaddelerini en ucuza alabildikleri ülkelere alıp, işçiliğin en ucuza olduğu ülkelerde üreterek, kendilerine en fazla karı bırakacak piyasalarda satabilmektedir. Bunu sağlamak için de gerekli ülkelerde serbestçe yatırım yapabilir, özelleştirme ve diğer yollardan şirketler satın alabilir.

Günümüzde mal ve hizmet birbirlerini tamamlayan iki yapıya ayrılmıştır. Bunlar mal ve hizmetlerin fiziki yapıları ve kimlik yapılarıdır. Malların kimlikleri yeni dünya düzeninde tam bir koruma altına alınan ve teknelci haklar taşıyan fikir mülkiyet haklarıncı üretilmektedir. Malların fiziki

¹⁴ Bir zamanlar yabancı yatırımcılar uluslararası şirketler olarak tanımlanırdı. Küreselleşme ile birlikte bu yatırımları yapan şirketler, uluslararası veya küresel şirketler olarak tanımlanmaktadır.

¹⁵ İngilizcesi: emerging markets.

¹⁶ Sığ piyasalar hem piyasa hacmi hem de işlem hacmi gelişmiş piyasalara kıyasla düşük olan piyasalardır.

¹⁷ Bu şekilde borsayı etkilemeye manipülasyon denir.

¹⁸ İngilizcesi: Multilateral Agreement on Investment. Taslak için Bkz.

multinationalmonitor.org/mai/contents.html

üretimleri ise herhangi bir yerde yapılabil-
mekte ve nerede yapıldığı önem arz etme-
mektedir. İşte küreselleşme mal ve hiz-
metlerin üretimini de ikiye ayırma imkanı
yaratmıştır. Küresel şirketler hammadde
ve işçiliğin ucuz olduğu ülkelerde doğrudan
yatırımlar yapabilmekte ve mal ve hizmet-
lerinin fiziki yapılarını en ucuza üretebil-
mektedir. Kendi marka, tasarım, patent ve
telif gibi fikri mülkiyetlerinden kimliklerini
alan bu mal ve hizmetleri diledikleri
pazarlarda satarak kârlarını maksimize
edebilmektedir.

Küreselleşme pek çok kişinin ileri sür-
düğü gibi ülke sınırlarının ortadan kalktığı
bir sistem değildir. Ülke sınırları ucuz işçil-
lik havuzlarının yaşatılması için gereklidir.
Ancak, küreselleşme hudutların tanımla-
dığı *milli* kavramından da uzaktır. Küresel
şirketler ucuz işçilik için başka ülkelere
gittiklerinde, bu ülkelerde istihdam yaratıl-
makta, fakat bu durum zengin ülkelerde
işsizliğe yol açmaktadır. Bu nedenden kü-
reselleşme ülkeler arası ve ülkeler içi gelir
dağılımını bozar niteliktedir. Yeni dünya
düzeninin temelleri atıldığı 1994 yılından
bu yana, *küreselleşme* fakir ve zengin
arasındaki uçurumun daralmasına hizmet
etmemiştir. Hem ülkeler içinde, hem de
ülkelerarası gelir dağılımı daha da bo-
zulmuş, zengin daha zengin olurken,
yoksul daha yoksullaşmıştır.

IV. Varılan Nokta

Küreselleşmenin uygulanmasıyla elde
edilen sonuçları, *Küreselleşme, Büyük Ha-
yal Kırıklığı*, kitabının yazarı, eski Dünya
Bankası ekonomi danışmanı, Nobel ödüllü
Joseph Stiglitz'in dilinden belirtelim. Stig-
litz kitabını yazma nedenini, *Bu kitabı
yazdım çünkü Dünya Bankası'nda çalışır-
ken küreselleşmenin, gelişmekte olan ülke-
ler, özellikle bu ülkelerde yaşayan fakirler
üzerindeki yıkıcı etkisini gözlerimle gör-
düm.* diye açıklıyor. Ve devam ediyor:
*Zengin ülkelerle fakir ülkeler arasında
büyüyen uçurum, Üçüncü Dünyada gittikçe
artan sayıda insanı korkunç bir yoksulluğa
itiyor ve günde bir dolardan az parayla
geçinmek zorunda bırakıyor. Yirminci
yüzyılın son on yılında defalarca tekrar
edilen, yoksulluğu azaltma vaatlerine*

*karşın, yoksulluk içinde yaşayan insanla-
rın gerçek sayısı neredeyse 100 milyon
arttı.*¹⁹ *Bu gerçekleşirken dünyanın
toplam geliri yılda ortalama yüzde 2.5
büyüdü.*²⁰

Evet küreselleşme zengin ülkelere veya
uluslarüstü şirketlere hizmet ediyordu. *Az
sayıda insanın akıl almaz servet içinde
yüzdüğü dünyada, beş yaşından küçük 200
milyon çocuk iyi beslenemediği için normal
kilosunun altında yaşıyor. Her yıl 14 mil-
yon çocuk açlığın neden olduğu hastalıklar
nedeniyle ölüyor... Bu insanlık trajedisi
yalnızca yoksul ülkelerde yaşanmıyor.
Amerika Birleşik Devletleri gibi zengin bir
ülkede 6.1 milyon yetişkin ve 3.3 milyon
çocuk gerçek bir açlık çekiyor.*²¹

Doğal olarak yeni dünya düzeni geliş-
mekte olan ülkelere de hizmet etti. Malın
ucuz üretilmesi amacıyla fakir ülkelere
kayan üretim bu ülkelerde, düşük ücretle
dahi olsa, gelir ve istihdam yarattı. Fakat,
üretimin yapıldığı ülkelerde işçiler, çok
düşük ücretlerle ve çok kötü şartlarda
çalıştırıldı. Bir ülkede işçi ücretleri artma
seyrine girdiğinde üretim işçiliğin ucuz
olduğu diğer ülkelere kaydırıldı.²²

V. Küreselleşmeye Karşı Direniş

Küreselleşmeye karşı direniş de küresel
boyutlarda yürütülmektedir. Her ülkeden
milyonlarca insan daha adil bir dünya için
özlemlerini yüksek sesle, internet dahil,
kullanabildikleri her ortamda duyurmaya
çalışmaktadır. Küreselleşmeye karşı pro-
testolar şeklinde başlayan hareketler gi-
derek örgütlenmeye, bilimsel sempozyum-
lara, politik toplantılara dönüşmektedir.
Küreselleşmeye karşı görüşler, *serbest
(free) dış ticaret yerine adil (fair) bir dış*

¹⁹ 1990'da 2 milyar 718 milyon insan günde 2
dolardan az parayla yaşıyordu. 1998'de 2 dolardan az
parayla yaşayan fakirlerin sayısı 2 milyar 801 milyon
olarak hesaplandı. Bu hesabı yapanlar da Dünya
Bankası.

²⁰ Joseph Stiglitz. age., s.27.

²¹ A report of The International Forum on
Globalization, *Alternatives to Economic Globalization,
A Better World is Possible*, Berrett-Koehler
Publishers, San Fransisco. 2002. s.7.

²² "Vakıf (Made in USA Foundation), 1980'lerde
Nike ve diğer ayakkabı üreticilerinin Asya ülkelerinde
daha fazla üretim ve montaj yapmaya başlamalarıyla,
tam 65.000 Amerikalı işçinin yüksek ücretli işlerden
olduğunu belirtiyor." Age., s. 103.

ticareti savunmaktadır. Onlar, zenginlere hizmet ettiği kadar yoksullara da hizmet eden bir düzen arayışını sürdürmektedir. Karşı görüşün sloganı ise: *Daha iyi bir dünya mümkün*²³. Burada küreselleşme karşıtı gelişmeleri kısaca ele alalım.

1999 Sonrasında, protestocuların hedefi Dünya Bankası, IMF ve DTÖ oldu. Protestocular, gündeminde liberalleşmeyi daha da ileri götürme tartışmalarını açmak olan, DTÖ'nin bakanlar düzeyindeki 1999 Seattle toplantısını engelledi. Toplantı yapılamayıp, 2001 yılına ertelendi. Toplantı 2001 yılında protestoların yasak olduğu küçük bir krallık olan Katar'ın Doha şehrinde yapıldı. DTÖ'nün son bakanlar düzeyi toplantısı, 13-18 Aralık 2005'te Çin'in Hong Kong şehrinde yapıldı.²⁴ Tüm bu toplantılar çeşitli ortamlarda protestolarla karşılaştı. Bu toplantıların, her ne kadar liberalleşme hareketini devam ettirmek amacını güttüğü söyleniyorsa da, toplantılar ABD ve diğer kalkınmış ülkelerin çıkarlarını savunmalarına imkan tanımaktadır. Bu toplantılarda, tekstil kotalarının kaldırılması, sağlığı tehdit eden konularda patent haklarının askıya alınması gibi konularda hala hiçbir ilerleme yapılamamıştır.

Küreselleşme ile ilgili, sivil toplum örgütü olarak organize olmuş iki *forum*dan da söz etmek yerinde olacaktır. Bunlardan birincisi küreselleşmeyi destekleyen Dünya Ekonomik Forumu'dur.²⁵ Bu forum, bir sivil toplum örgütü olarak kendini, *dünya'nın koşullarını iyileştirmek için liderlerin küresel, bölgesel ve endüstriyel gündem oluşturmalarını sağlamaya adanmıştır*.²⁶ Örgüt, *şirketler arası daha sıkı ilişkilerin (business engagements) yoksulluğu azaltıp,*

²³ İngilizce olarak kullanılan slogan, "A Better World Is Possible"dir.

²⁴ Bu toplantılar "Ministerial Conference" adı altında yapılmaktadır. Bugüne kadar altı toplantı yapılmıştır. Bu toplantılar: 9-13 Aralık 1996 tarihinde Singapore'da; 18-20 Mayıs 1998 tarihinde Genevre'de; 30 Kasım-3 Aralık 1999 tarihinde Seattle'da; 9-13 Kasım 2001 tarihinde Doha, Katar'da; 10-14 Eylül 2003 tarihinde Cancun, Meksika'da ve 13-18 Aralık 2005 tarihinde Hong Kong'da yapılmıştır.

²⁵ Forumun İngilizce adı "World Economic Forum"dir.

²⁶ Kuruluşun internet sitesinden alınmıştır. www.weforum.org

gelişmeyi hızlandıracağına inanmakta olduğunu ileri sürmektedir. Bu toplantılara *dünyanın en zengin şirketlerinin temsilcileri, bazı politik liderler ve seçilmiş aydın ve gazetecilerden oluşan 2000 kişi katılmakta, bu toplantılara medyada çok büyük yer verilmektedir. Bu forum küreselleşme doğrultusunda çaba harcamaktadır. Dünya Ekonomik Forumuna karşı düzenlenen forum Dünya Sosyal Forumu olarak adlandırılmaktadır. Bu forum, küreselleşme ve emperyalizme karşı olduğunu savunmaktadır. Bu forum faaliyetlerine, 2001 yılında, Brezilya'nın, Porto Alegre şehrinde Davos toplantılarına alternatif bir toplantı düzenleyerek başladı. Toplantının teması "Başka Bir Dünya Yaratılabilir idi."*²⁷ Bu forum dünya üzerinde *küreselleşmeye karşı hareketleri* (alternative globalization movement) organize etmekte ve her yıl Ocak ayında rakibi Dünya Ekonomik Forumu Davos'ta toplandığı zaman toplantılar yapmaktadır. 2006 Yılında altıncı toplantı dünyanın üç farklı yöresinde planlanmıştır: Caracas, Venezuela; Bamako, Mali; Karachi, Pakistan. 2007 Yılı toplantısı ise Nairobi, Kenya'da yapılacaktır. Bu toplantılar önceleri protesto ve sosyal ağırlıklı toplantılarken, giderek bilimsel ağırlıkları artmaktadır.

Burada bir noktaya açıklık getirmek gerekmektedir. Küreselleşmeye karşı olan akımlar esasında dünya üzerinde işbirliği ve dayanışmaya dayalı bir küreselleşmeye değil, bugünkü şekliyle, küçük bir zengin çevrenin çıkarlarını korumaya ve arttırmaya yönelik küreselleşmeye karşıdır. Bugünkü şekliyle küreselleşmeye karşı olanlar zengine hizmet ettiği kadar fakire de hizmet eden daha adil bir küreselleşmeden yanadır.

VI. Küresel Şirketlere Karşı Di-reniş

Küreselleşmenin ayrılmaz bir parçası, uluslarüstü şirketlerdir. Uluslarüstü şir-

²⁷ Ekonomik küreselleşmeye karşı direnişte, IFG, Uluslararası Küreselleşme Forumu'nun (The International Forum on Globalization) araştırma ve fikir geliştirme çalışmaları etkili olmuştur. Dünya Sosyal Forumu için Bkz. www.forumsocialmundial.org.br/

ketler olarak tanımladığımız bu küresel şirketler, uluslara karşı hiçbir sorumluluk taşımamakta, uygulamalarını kendi kârlarını en çoklayacak şekilde yürütmektedir.

Yeni dünya düzeninde, uluslararası şirketler, pazar geliştirme, araştırma ve geliştirme faaliyetlerini, dünya üzerindeki tüketim trendlerini etkileyebilen, Batı ülkelerinde yaptıktan sonra, mallarını en ucuza yapabilen ülkelere üretip (genellikle Asya ülkelerine), diledikleri ülkelere pazarlayabilmektedir. Teknolojinin geliştirdiği yeni imkanlar nedeniyle de, ucuza üretebilmek için ücretlerin düşük olması gerekmektedir. 1990 Sonrasında pek çok uluslararası şirket üretimlerini işçiliğin çok ucuz olduğu ülkelere kaydırmışlar, doğrudan yatırım veya bu ülkelerdeki şirketlerle işbirliği yaparak mallarını çok düşük maliyetlerle üretebilmişlerdir. Yine bu şirketler bir ülkede, sendikalaşma veya başka nedenlerden, ücretlerin yükselmesi sonucu üretimlerini başka ülkelere kaydırmışlardır. Uluslararası şirketlerin bu tutumları zengin ülkelerde (özellikle Amerika'da), işçi sendikalarının da desteği ile, sivil toplum örgütlerinin çok büyük tepkilerine neden olmuştur. Bir kısım medya da, bu tepkilere geniş yer vermiştir. Sendikalar olayı, üretimin Asya ülkelerine kaymasıyla, Asya'da yaratılan istihdamın, Amerika'dan *çalınan* bir istihdam olduğunu savunmuşlardır. Sivil toplum örgütleri ise, Asya ülkelerine kayan istihdamın yarattığı çalışma koşullarının *insancıl* olmadığı endişesiyle uluslararası şirketlere tepki göstermişler, mallarını satın almama kampanyaları başlatmışlardır. Sivil toplum örgütlerinin protestolarına, öğrencilerin örgütlenmesi sonucunda üniversiteler de katılmıştır. Karşı çıkılan, uluslararası şirketlerin kâr amacıyla, Asya ülkelerinde insanların sömürmesidir. Uluslararası şirketlerin malları Asya'da üretilirken, çocuk ve kadın işçiler, çok ağır şartlarda, zaman zaman işkence sayılabilecek uygulamalarla, fazla mesailere zorlanarak, günde 1.6 dolar ücretle çalıştırılmaktadır.²⁸

²⁸ Bu konuda çok yaygın olarak kullanılan bir "vaka" Nike şirketi vakasıdır. Bkz. Walter LaFeber, Michael Jordan ve Yeni Küresel Kapitalizm,

VII. Son Söz

Dünya üzerinde küreselleşme olayı hiç de yeni bir olay değildir. Yeni olan, günün teknolojik imkanlarından yararlanılarak geliştirilen, küresel şirketlerin çıkarlarına hizmet eden kapitalist küreselleşme modelidir. Bu tür küreselleşme, kapitalizmin dünya üzerinde perçinlenmesidir.

1990'lar dünya için yeni bir dönüm noktası olmuştur. İletişim teknolojisindeki gelişmelerin de etkileriyle, merkezden yönetilen, devlet sosyalizmi uygulayan doğu bloğu çökünce, Amerika Birleşik Devletleri önderliğinde kapitalizm kendisini muzaffer ilan etmiş, kalkınmakta olan ülkelere ilave olarak sosyalist ekonomiden piyasa ekonomisine geçme çabası içinde olan ülkelere ilkelerini dayatma şansına ve güvenine kavuşmuştur. 1990 sonrası hızla yeni dünya düzeninin kurulduğu yıllardır. Bu yıllarda, Washington uzlaşması çerçevesinde liberalleşme ve özelleştirme konularında çok önemli adımlar atılmıştır. 1994 Yılında GATT'ın imzalanması ve DTÖ'nin kurulmasıyla kapitalizm ilkeleri çerçevesinde yepyeni bir dünya oluşturulması yoluna girilmiştir.

Fakat, *küreselleşme* olarak tanımlanan, yeni dünya düzeninin uygulanması sonuçlarını çok çabuk vermiş, dünya üzerinde, hem ülkeler arası, hem de ülkeler içi gelir dağılımı bozulma eğilimine girmiş, az sayıda zengin zenginleşirken, daha büyük kitleler yoksullaşmıştır. Durum önce küreselleşmeye karşı bir direniş hareketi doğurmuş, fakat bilimsel çevrelerde bu direniş kapitalizmin sorgulanmasına dönüşmüştür. Günümüzde yaygın bir coğrafyada, çeşitli ortam ve kanallarda *alternatif* arayışlar hızlanan bir ivmeyle devam etmektedir. Bu arayış içinde akademisyenlere düşen görev, hiçbir önyargıya kapılmadan, insan odaklı araştırmalar yaparak gelişmelere katkıda bulunmaktır.

Kaynaklar

A Report of The International Forum on Globalization, *Alternatives to Economic Globalization*

Türkçesi, Aysel Morin, Cep Kitapları: 156/21. Yüzyıl Dizisi. 2001.

lization, A Better World is Possible, Berrett-Koehler Publishes, Inc., San Fransisco, 2002.

Joseph E. Stiglitz, *Küreselleşme, Büyük Hayal Kırıklığı*, (Çev: Arzu Taşcıoğlu ve Deniz Vural), Plan B İletişim, 2002.

M. Mitchell Waldrop, *Karmaşıklık*, Türk Henkel Dergisi Yayınları, Aralık 2003, İstanbul.

Özer Ertuna, *Kapitalizmin Son Direnişi*, Alfa yayınları, 2005, İstanbul.

Walter LaFeber, Michael Jordan ve Yeni Küresel Kapitalizm, Türkçesi, Aysel Morin, Cep Kitapları: 156/21. Yüzyıl Dizisi. 2001.

[www.worldbank.org/research/journals/wbro/obsaug00/pdf/\(6\)Williamson.pdf](http://www.worldbank.org/research/journals/wbro/obsaug00/pdf/(6)Williamson.pdf)

http://en.wikipedia.org/wiki/Washington_consensus

<http://en.wikipedia.org/wiki/Antiglobalization>

multinationalmonitor.org/mai/contents.html ve linkleri.

www.weforum.org ve linkleri.

www.forumsocialmundial.org.br/ ve linkleri

www.wto.org/ ve linkleri.

Prof.

Anadolu Üniversitesi Rektörlüğüne Dr. Fevzi Sürmeli Atandı

Anadolu Üniversitesi (Eskişehir) Rektörlüğüne Prof. Dr. Fevzi Sürmeli atanmıştır.

Değerli meslektaşımızı kutlar başarılarının devamını dileriz.

MUFAD - MUHASEBE ve FİNANSMAN DERGİSİNE ABONE OLUNUZ

Yıllık abone bedeli

- Öğretim Üyeleri ve yardımcıları için

30 YTL.

- Başkaları için

35 YTL.

Banka Hesabı: Osmanbey İş Bankası 304400-233888

Not: Banka dekontunun fotokopisinin Dergi adresine postalanması ricası ile.